

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Πάμπλο Πικάσο παρατήρησε κάποτε ότι υπάρχει μόνον ένας τρόπος να βλέπει κανείς τα πράγματα, ώσπου να έρθει κάποιος και να του δείξει έναν άλλο. Δελεασμένος από μια πραγματική πληθώρα τέτοιων αποκαλύψεων (εν μέρει καινούργιων εν μέρει παλιότερων), βρέθηκα παγιδευμένος σε μια κριτική επισκόπηση ενός από τα αρχαιότερα προβλήματα της δυτικής τέχνης: της αρχαίας ελληνικής λατρείας για το ανθρώπινο σώμα.

Ωστόσο σπεύδω να καθησυχάσω τους αναγνώστες ότι ούτε μια εκτενή αναθεωρητική ιστορία αυτής της λατρείας προσφέρει ούτε προσπαθώ να στριμώξω την ελληνική τέχνη σε μια νέα θεωρητική προκρούστεια κλίνη. Μολονότι η έννοια του *habitus* που ανέπτυξε ο Pierre Bourdieu, η θεωρία των αντικειμενοτρόπων σχέσεων της Melanie Klein, οι αναλύσεις του Jean-Paul Sartre και του Jacques Lacan για το βλέμμα [*gaze*] και τη ματιά [*glance*], οι συμβολές της Laura Mulvey στην κινηματογραφική θεωρία, και το μονοφυλικό/μονοσαρικό μοντέλο του Thomas Laqueur για την κατασκευή του κοινωνικού φύλου [*gender*] με έχουν επηρεάσει σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, η προοπτική μου παραμένει οικουμενική και – ελπίζω – σχετικά αποστασιοποιημένη. Προσπαθώ να χρησιμοποιήσω τη θεωρία, και όχι να την αφήσω να με χρησιμοποιήσει. Γιατί κατά βάθος ίσως είμαι μάλλον εμπειριστής και καιροσκόπος παρά θεωρητικός: είμαι πάρα πολύ ευτυχημένος όταν βρίσκω ένα κείμενο που εξηγεί μια εικόνα, ή αντίστροφα, ώστε να ρίξω περισσότερο φως στον τρόπο που οι Έλληνες αναπαριστούσαν τον εαυτό τους. Γιατί σε αυτό τον πολιτισμό, λόγος και εικόνα σχετίζονται μάλλον σαν ξαδέρφια παρά σαν γονιός με παιδί.

Στην προκειμένη περίπτωση, το αποτέλεσμα είναι μια σειρά κριτικών δοκιμών σε διάφορα θέματα που με ενδιαφέρουν, με αφετηρία οποιαδήποτε πρόσφατη εργασία πάνω στο σώμα, την επιθυμία και την οπτικότητα [*visuality*] στην ελληνική και στη μεταγενέστερη δυτική κουλτούρα μου φάνηκε σχετική με το εγχείρημα ή ικανή να προσαρμοστεί κατάλληλα για να το υπηρετήσει. Το επίκεντρο του ενδιαφέροντός μου είναι οι κύριες πόλεις-κράτη της μητροπολιτικής Ελλάδας από την ύστερη γεωμετρική περίοδο ως την ύστερη κλασική, μεταξύ 750 και 300 π.Χ. περίπου. Αυτό δεν οφείλεται σε έλλειψη ενδιαφέροντος για την αρχαϊκή Ιωνία, την κλασική Δύση ή

την ελληνιστική Ανατολή – κάθε άλλο! Απλώς αισθάνομαι την ανάγκη να εξερευνήσω το κέντρο πριν από την περιφέρεια.

Τα πρώτα τρία κεφάλαια εισάγουν τα ζητήματα που διακυβεύονται εκμεταλλευόμενα την πρόσφατη δουλειά πάνω στο σώμα και την οπτικότητα στον δυτικό πολιτισμό· καταπιάνονται με το πρόβλημα των απαρχών και των λειτουργιών της ιδιοσυγκρασιακής εμμονής των Ελλήνων με τη γύμνια τόσο στη ζωή όσο και στην τέχνη· και σκιαγραφούν τον τρόπο με τον οποίο η καλλιτεχνική τεχνουργία [facture] φιλτράρει την εκ μέρους μας κατανόηση του θέματος. Η επόμενη τριάδα αναλύει επιλεγμένες κατασκευές του κοινωνικού φύλου σε συγκεκριμένα έργα, από τη ζωφόρο του Παρθενώνα ως τους σπαρτιατικούς φορητούς καθρέφτες. Παίρνει τη μορφή μιας αφίδας της οποίας ο κορυφαίος λίθος αντικαθίσταται (προγραμματικά) από μια ρήξη: την τομή που χωρίζει τα δύο σημαντικότερα «δοκίμια» του αρχαίου κόσμου πάνω στο θέμα, δηλαδή τον Δορυφόρο του Πολύκλειτου και την Κνιδία Αφροδίτη του Πραξιτέλη. Και η τρίτη τριάδα εξετάζει το ελληνικό σώμα ως μικρόκοσμο της κοινωνίας διερευνώντας υποτυπώσεις [figurations] του αθηναϊκού πολιτικού σώματος: τις ερωτογραφίες, την ομοκοινωνικότητα και τον γυναικωνίτη, καθώς και επιλεγμένες απεικονίσεις του Άλλου: τις Γοργόνες, τους Σάτυρους, τους Κένταυρους και τις Αμαζόνες. Μια Κατακλείδα σκιαγραφεί επιλεγμένες όψεις της ιστορίας όπως εξελίχθηκε μετά τον Αλέξανδρο.

Αρκετά ιδρύματα και πολλοί ιδιώτες είχαν μεγάλη συμβολή σ' αυτό το βιβλίο και τους οφείλονται εγκάρδιες ευχαριστίες. Μια χορηγία από το Ίδρυμα John Simon Guggenheim το 1994-95 και μια εκπαιδευτική άδεια τον ίδιο χρόνο από το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Μπέρκλεϊ μού επέτρεψαν να συγγράψω το μεγαλύτερο μέρος του. Ταξιδιωτικές χορηγίες από το Κολλέγιο Γραμμάτων και Επιστημών του Μπέρκλεϊ μού επέτρεψαν να μελετήσω από κοντά κάποια αντικείμενα στην Ελλάδα, στη Γαλλία και στη Γερμανία, και μια παρατεταμένη παραμονή στην Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα μού επέτρεψε να χρησιμοποιήσω τις ασύγκριτες δυνατότητές της και να συζητήσω μερικές ιδέες μου με συναδέλφους που διέμεναν εκεί, στους οποίους εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου εδώ και στις βιβλιογραφικές σημειώσεις.

Οφείλω επίσης να ευχαριστήσω τον [αείμνηστο] διευθυντή της Σχολής δρα William D. E. Coulson, τη βοηθό του Μαρία Πιλάλη, και τον γραμματέα της Σχολής Robert Bridges, για τη βοήθειά τους στην προσπόριση αδειών προκειμένου να μελετήσω το σχετικό υλικό στην Αθήνα, την Ολυμπία, τη Σπάρτη, τη Δήλο και τη Σάμο· εκεί οι δρς Ρωμιοπούλου, Ηλιοπούλου, Ζαφειροπούλου και Βιγγλάκη με βοήθησαν ευγενικά να εντοπίσω και να μελετήσω τα ευρήματα. Ο δρ Klaus Fittschen, διευθυντής του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Αθήνας, επίσης διευκόλυνε το έργο μου, επιτρέποντάς μου να διεξέλθω το υπέροχο φωτογραφικό αρχείο του Ινστιτούτου.

Και τέλος, μια χορηγία από το Ταμείο Ανθρωπιστικών Ερευνών του Μπέρκλεϊ μού πρόσφερε τρεις εξαιρετους βοηθούς-ερευνητές, χάρη στους οποίους κέρδισα χρόνο και γλίτωσα κόπο στην πατρίδα: την Gale Boetius, τη Mary McGettigan και την Kara Olsen.

Πολλά μουσεία, ιδρύματα και ιδιώτες μού πρόσφεραν ευγενικά φωτογραφίες, συχνά χωρίς αμοιβή για τη δημοσίευσή τους. Πρόκειται για την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα (Ανασκαφές Αγοράς και Αρχείο Alison Frantz), το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο στην Αθήνα και στη Ρώμη, τη Walters Art Gallery στη Βαλτιμόρη, τη Συλλογή Αρχαιοτήτων των Κρατικών Μουσείων Βερολίνου-Preussischer Kulturbesitz, το Δημοτικό Αρχαιολογικό Μουσείο στη Μπολόνια, το Μουσείο Καλών Τεχνών στη Βοστώνη, τα Βασιλικά Μουσεία Τέχνης και Ιστορίας στις Βρυξέλλες, το Δημοτικό Μουσείο Αρχαίας Τέχνης στη Φεράρα, το Μουσείο Τέχνης και Βιοτεχνίας στο Αμβούργο, το Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο, το Μουσείο J. Paul Getty στο Μάλιμπου (Καλιφόρνια), τις Κρατικές Συλλογές Αρχαιοτήτων και τη Γλυπτοθήκη στο Μόναχο, την Ένωση Εθνικών Μουσείων στο Παρίσι, το Μουσείο Ερμιτάζ στην Αγία Πετρούπολη, το Μουσείο Martin von Wagner στο Πανεπιστήμιο του Βύρτσμπουργκ, τον καθηγητή Sir John Boardman, τον δρα Herbert A. Cahn, την Uta Hoffmann και τη δρα Αγγελική Λεμπέση.

Δύο από τους φοιτητές μου –η Gale Boetius και ο Richard Neer– διάβασαν το σύνολο του κειμένου μου και μου επιδαφίλευσαν τα σχόλια και τις παρατηρήσεις τους. Για τη βοήθεια και τις πληροφορίες τους σχετικά με συγκεκριμένα σημεία είμαι υπόχρεος στους Svetlana Alpers, Greg Anderson, Carol Benson, Judith Binder, Larissa Bonfante, Kathryn Bothos, Tom Brogan, Antonio Corso, Colette Czapski, Whitney Davis, Joseph Day, Janice Eklund, Bernard Frischer, Marianne Hamiaux, Evelyn Harrison, Norman Hertz, Natalie Kampen, Μανόλη Κορρέ, Αγγελική Κοσμοπούλου, Leslie Kurke, Minna Lee, Αγγελική Λεμπέση, David Ligare, Tony Long, Rainer Mack, Irad Malkin, Αλέξανδρο Μάντη, Glen Markoe, Mary McGettigan, Elspeth McIntosh, Ellen Millender, Kara Olsen, Όλγα Παλαγγιά, Alain Pasquier, Caroline Paxson, John Pedley, W. Kendrick Pritchett, Ellen Reeder, Irene Romano, Raphael Sealey, Amy Smith, Julia Southworth, Anne Stewart, Cornelius C. Vermeule και Julie Wolf. Η Valeria Rugiotto μου έκανε πρακτική εκπαίδευση πάνω στον φασισμό και τη βασκανία. Και τέλος, πρέπει να ευχαριστήσω την επιμελήτρια του κειμένου μου, Beatrice Rehl, για την υποστήριξη, την υπομονή και την ανεκτίμητη συμβολή της στο τελικό προϊόν.

Τμήματα δύο κεφαλαίων έχουν δημοσιευτεί αλλού σε κάπως διαφορετική μορφή, και ευχαριστώ τους εξής εκδοτικούς οίκους και ιδρύματα που μου επέτρεψαν τη χρησιμοποίησή τους: τη Walters Art Gallery για μέρος του Κεφαλαίου 8.1, τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις του Κέμπριτζ για το κεφάλαιο 8.2, τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις του Γέιλ και το Ινστιτούτο Porter για την Ποιητική και τη Σημειωτική στο Πανεπιστήμιο του Τελ Αβίβ για το

κεφάλαιο 9.2. Οι σκέψεις μου για τις Αμαζόνες του πέμπτου αιώνα παρουσιάστηκαν σε ένα συμπόσιο για την Επιστήμη και τους Τρόπους Ερμηνείας στο Πανεπιστήμιο του Τελ Αβίβ τον Ιανουάριο του 1993, ενώ οι απόψεις μου για την ελληνική γύμνια εκτέθηκαν λίγο αργότερα σε διάλεξη στην Εθνική Πινακοθήκη της Ουάσιγκτον D.C., καθώς και στο Πανεπιστήμιο της Πολιτείας της Ουάσιγκτον στο Σιάτλ τον Μάρτιο του 1993, οπότε είχα και την ευκαιρία να δημοσιοποιήσω τις ιδέες μου για τον πτυκτό καθρέφτη της Βοστώνης με την ερωτική παράσταση στο Πανεπιστήμιο του Puget Sound. Τμήματα του πρώτου, τέταρτου, πέμπτου και έκτου κεφαλαίου παρουσιάστηκαν ως διαλέξεις στο College Year in Athens και σε ενδιαφερόμενα μέλη της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1995. Είμαι ευγνώμων στους Christopher Hallett, Sally Humphries, Henry Millon, Ili Nagy, Anne Stewart και Asher Susser για την πρόσκλησή τους να μιλήσω, και στα ακροατήριά μου για τις ενδιαφέρουσες και χρήσιμες αντιδράσεις τους στις ιδέες μου.

Τέλος, δυο λόγια για δύο βιβλία που τα έλαβα πολύ αργά για να μπορέσω να ενσωματώσω τα συμπεράσματά τους στον κορμό του κειμένου. Πρόκειται για το σημαντικό βιβλίο της Josine Block *The Early Amazons* και τη συλλογή δοκιμίων που επιμελήθηκε η Natalie Kampen υπό τον τίτλο *Sexuality in Ancient Art*. Εκτός από την προσωπική μου συμβολή στο δεύτερο, η οποία δημοσιεύεται εδώ σε αναθεωρημένη μορφή ως κεφάλαιο 8.2, αναγκάστηκα να περιορίσω τις αναφορές μου σ' αυτά στις σημειώσεις.

Αθήνα και Μπέρκλεϊ
Ιούνιος-Νοέμβριος 1995

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Το βιβλίο αυτό είναι το προϊόν μιας σαραντάχρονης ερωτικής σχέσης με την αρχαία ελληνική τέχνη. Επισκέφτηκα για πρώτη φορά την Ελλάδα το 1962 και από τότε ξανάρχομαι σχεδόν κάθε χρόνο. Με ιδιαίτερη χαρά, λοιπόν, ευχαριστώ τις Εκδόσεις Αλεξάνδρεια και τον μεταφραστή μου, δρα Αναστάσιο Νικολόπουλο, που προσφέρουν στο ελληνόφωνο κοινό τη δυνατότητα να διαβάσει και να αποτιμήσει τις ιδέες μου. Ελπίζω πως κάποιος θα τις βρουν του γούστου τους. Στους υπόλοιπους αρκούμαι να υπενθυμίσω τα λόγια του Πικάσο: «Υπάρχει μόνον ένας τρόπος να βλέπει κανείς την τέχνη ... ώσπου να έρθει κάποιος και να του δείξει έναν άλλο».

Andrew Stewart
Μπέρκλεϊ, Ιανουάριος 2002